Všechny tóny světa

PETR KOMERS
překladatel

ZTRACENI V JAZYCE

Kdykoli mám někomu vysvětlit, jak funguje vietnamština nebo některý jiný východoasijský jazyk, dojde hned na tóny. Tónové jazyky působí pro naše evropské ucho velmi exoticky. Našinci často reagují, že by se nikdy takový jazyk naučit nemohli, anžto nemají hudební sluch. Upřímně řečeno, kdyby všichni, kdo o sobě tvrdí, že nemají hudební sluch, ho opravdu neměli, bylo by s námi věru zle. Znám dost lidí, již si to o sobě myslí jen proto, že jim v dětství někdo řekl, že zpívají falešně.

> Dobrý sluch potřebujeme i v češtině. Například naše rozlišování krátkých a dlouhých samohlásek činí velký problém řadě cizinců, včetně Rusů.

A co se týče tónových jazyků? I když všichni Vietnamci zajisté hudební sluch nemají, stejně všichni mluví vietnamsky a rozlišují přesně tóny ve svém jazyce. Jde to tedy. Ve vietnamštině má význam každá slabika. Kombinační počet hlásek je na prostoru jedné slabiky omezený, proto musí existovat tóny. To znamená, že každou slabiku lze vyslovit v šesti různých melodiích. Hlasem buď klesáte, stoupáte, držíte jej na úrovni jednoho tónu, anebo melodii v jejím průběhu ohnete, eventuálně se do toho zapojí i hrdlo. Byť by šlo jen o dvouhláskové slovo, s každou melodií získá jiný význam: např. slabika vi má šest různých významů dle tónu: mikro-, protože, rošt, smyčec, peněženka, chuť. Tón je pevný, to znamená, že i v rámci věty, která může mít svou vlastní intonaci, se nesmí výslovnost slabiky změnit.

Vietnamština je extrémní příklad nejen pevností tónů, ale také jejich počtem. Naučit se je vyslovovat a hlavně důkladně rozlišovat sluchem lze jedině drilem, dlouhou praxí. To čínština má jen čtyři tóny a ještě nepevné a méně výrazné, v rámci věty se může tón slabiky změnit na jiný – oproti vietnamštině žádný problém! Ano, správně soudíte: naučíte-li se konečně vyslovovat tóny v jednom jazyce, neznamená to, že v jiném je použijete stejně. Melodický průběh slabik v laoštině, čínštině a vietnamštině se zcela liší, tím spíš, že se k němu může přidávat délka. Dojem, že Asiaté někdy při mluvení zpívají, platí jen z části. Vietnamština vyslovuje každou slabiku navíc i s přízvukem, a tento důraz nepůsobí vždy libozvučně. Naopak barmština, která slabiky tolik neakcentuje, uším mimořádně lahodí. Thajštině s jejími souhláskovými shluky (phra aj.) a výrazným -r- nepomohou k zpěvnosti ani tóny.

Není pochyb o tom, že dobrý sluch usnadní učení se cizího jazyka, ale jistě nejde o nezbytnou podmínku. Ostatně dobrý sluch potřebujeme i v češtině. Například naše rozlišování krátkých a dlouhých samohlásek činí velký problém řadě cizinců, včetně Rusů.

Tónové jazyky ovšem neexistují jen v Asii. Patří k nim i mnoho afrických, podsaharských jazyků, mj. jorubština, hauština, zuluština, nebo některé původní americké jazyky, např. mayské dialekty. Co víc, zapomíná se na to, že tóny nejsou zcela cizí ani Evropě: srbština rozlišuje čtyři tónové přízvuky. Rekord nejspíš drží tungština, jíž se mluví v jihozápadní Číně, s údajnými patnácti tóny. Odhaduje se, že tónovou řečí hovoří zhruba dvě třetiny obyvatel planety. Takže jaká exotika? Koneckonců připomíná to příbory, které také používá jen malá část lidstva: ti divní totiž nejsou oni, ale my.

GALERIE

Dívej se na mě! Proč mlčíš?
Ticho mezi námi. Ticho, které tu je napořád.

Obraz Barbory Myslikovjanové *Kakao* je součástí knihy *Holčička z odvrácené strany noci*, kterou vydalo nakladatelství Patrik Šimon – Eminent.

Kdo smí být vikingem

Osobní výběr ze světového tisku

ZBYNĚK PETRÁČEK
komentátor LN

ROZCESTNÍK

Tráví-li našinec dovolenou v odlehlém kraji, leccos se dozví. Týden jsem chodil pomezím Čech, Moravy a Rakouska, odkud je daleko kamkoliv – i do okresních měst. Pro místní je Brusel za patero horami, podobně jako Brno, Praha či Vídeň, a místo na „pány z Bruselu“ skuhrají na „pány ze Znojma“ (Jindřichova Hradce, Hornu). Společný byl i obdiv k outsiderům na fotbalovém Euru. Až překvapivě se fandilo Islandu a Walesu. Je-li toto evropanství, ještě není tak zle.

***

Fenomén fandění Islandu baví i média. Jde-li o „velké Evropany“, i z kultivovaných německých webů čpí řevnivost, případně frustrace. „Nálada je na hovno“, napsal po vyřazení Německa Francií do titulku i *Spiegel Online* (citoval fotbalistu Hummela). Ale Island je něžnost sama.

„Kdo by si to jen pomyslel? Island, národ, který zbožňuje svou krásnou přírodu a věří v existenci elfů a víl, si získal mezinárodní sympatie,“ uvedl tamtéž Bastian Midasch. A to ještě předtím, než Island vyřadil Anglii!

Z obdivu k Islandu se v listu *Die Welt* vyznává Henryk Broder. Vzpomíná na Fjorubordid, jedinou hospodu ve vesnici Stokkseyri, přitom známou po celém ostrově. Majitelkou je Unnur Jónsdóttir. Studovala geografii a o gastronomii nemá páru. Jak tedy mohla uspět? „U nás to chodí takhle,“ odpovídá hostinská: „Nejdřív něco uděláme a pak to máme rádi.“ Žádná jiná věta nevyjádří životní filozofii Islanďanů lépe, píše Broder. Učitelé chovají koně, právníci pěstují zeleninu a ovoce, ženy v domácnosti píší romány a učí literaturu. A tak je tomu i s fotbalem. Ctností Islanďanů je flexibilita.

Leč fandění Islandu lze nahlížet i z jiného úhlu. Je známo, že Islanďané se rádi stylizují do vikingů. Ví se, že islandští fotbalisté užívají viking clap (týmový potlesk: muži se postaví čelem k publiku, zvednou ruce, rytmicky tleskají a volají „hú“). Ale stejně postupovali fotbalisté Francie po vyřazení Německa a *Spiegel Online* klade čtenářům anketní otázku: Smí jiné týmy krást Islanďanům viking clap? 72 procent respondentů odpovídá, že ne, že ten rituál patří jen Islanďanům, a našince napadá otázka: Byli ti lidé někdy v Normandii či severní Francii? Viděli všudypřítomnou symboliku normanů a vikingů? Na leckoho to může působit trochu rumcajsovsky, ale nikdo nemůže tvrdit, že je to Skandinávcům ukradeno. Ti to tam ve středověku sami dovezli.

> Co se týče USA, zprávy skýtají dojem, že společenské a rasové pnutí se tam ventiluje jen střelbou. Jenže to pnutí má i širší, intelektuální, ba akademické rozměry.

***

Co se týče USA, zprávy skýtají dojem, že společenské a rasové pnutí se tam ventiluje jen střelbou. Jenže to pnutí má i širší, intelektuální, ba akademické rozměry. Už před prázdninami na to poukázal Nathan Heller v reportáži z kampusu univerzity Oberlin (stát Ohio) pro časopis *The New Yorker*.

Skupina afroamerických studentů se v zimě obrátila na vedení univerzity s padesáti ultimativními požadavky. Jejich jádro lze vyjádřit touto ukázkou: „Přijímáte černé a jiné nebílé studenty a říkáte tomu rovnost, inkluze a diverzita. Ale ve skutečnosti tato instituce působí podle zásad imperialismu, bílé nadřazenosti, kapitalismu, ableismu a cissexistického heteropatriarchátu.“

Ufff, na to aby se jeden posadil. Před imperialismem a kapitalismem nás kdysi varovali ve škole. Ableismus vysvětlí Wikipedie: diskriminace na základě tělesného, duševního, smyslového či jiného postižení. Ale na cissexistický heteropatriarchát je běžná Wikipedie krátká. Ještě že existují zdroje jako *Social Justice Wiki*: cissexismus je soubor norem, které privilegují cis lidi a utiskují trans lidi. Jasno? Nebo třeba *The Social Study Network*: heteropatriarchát je kombinace mužské nadřazenosti (patriarchát) a heterosexuální nadřazenosti (heterosexismus). Kapišto?

Ta reportáž inspirovala komentátora Davida Brookse z *The New York Times*. Píše o napětí, jemuž jsou dnes vystaveni studenti elitních univerzit: musí vykazovat výsledky studia, ale zároveň čelit třeštivé ideologii, která už není tématem pouličních demonstrací, ale odehrává se přímo v akademickém diskurzu, takže jí nelze uniknout.

Ještě pozoruhodnější je, že znepokojeni jsou i novináři, kteří se sami řadí k levici. Třeba Nicholas Kristof též v *The New York Times*. Podle něj není jádro problému v tom, že by na humanitní katedry pronikali konzervativci a šířili na nich nenávist, ale spíše v tom, že levicoví liberálové ty katedry přeměnili v ostrovy ideologické homogenity. Klasický liberalismus vyzdvihoval toleranci podle Voltaira: „Nesouhlasím s tím, co říkáte, ale budu do smrti bránit vaše právo to říkat.“ Na kampusech to podle Kristofa dnes chodí spíše takto: „Nesouhlasím s tím, co říkáte, tak držte hubu.“

Třetí bod

VLADIMÍR KARPENKO
chemik

VĚDECKÁ LEKCE

Přímka je určena dvěma body – zní věta, kterou školní dítko slýchá opakovaně. O křivkách se toho ale moc nedozví. Snad v domnění, že se bez nich v životě víceméně obejde. Ne tak docela.

Jako student jsem například poznával metodu nejmenších čtverců, která umožňovala proložit přímku souborem bodů (někdy spíš připomínajících hvězdné nebe), u nichž ale bylo předem jasné, že právě přímka musí být výsledkem. Pokud šlo ale o závislosti, kde nebylo zřejmé, jak by měla výsledná křivka vypadat, byla situace složitější. Nejednou při nich vstupovala do procesu zpracování výsledků „metoda pevné ruky“ – tedy skutečně od ruky nakreslená křivka, s body nějak esteticky situovanými. Moderní doba pak přinesla počítače, které umí proložit křivku prakticky jakoukoli sestavou bodů. Bývá to občas linie vlnící se hadími pohyby, nad níž vyvstává otázka, co vlastně znamená. Víme, jaký polynom to je, tedy rovnice ozdobená členy s mocninami, ale pořád zůstává otázka po významu. Jaký proces to odráží, co ty mocniny znamenají?

> Víte, jak to vypadá, když vědec „vaří“? Prostě vypustí výsledky některých pozorování, jsou-li příliš vzdálené od očekávané střední hodnoty

Problém ovšem může nastat i s přímkou. Zde je modelová situace – měříme nějaký proces, víme, že výsledkem musí být přímka, a máme nepatrné množství nesmírně vzácného materiálu. Vystačí na tři měření. Po dvou pokusech by se dalo skončit, neboť můžeme proložit přímku, jak v úvodu uvedeno. Svědomí nám nedá a použijeme zbytek látky na třetí a poslední pokus. Pak je výsledná hodnota buď opravdu na získané přímce, jsme tedy oprávněni volat heuréka, nebo poslední hodnota vyšla někde mimo. To si dovoluji občas na přednáškách nazvat „problém třetího bodu“. Co dělat? Přesvědčit počítač, aby nám výslednou závislost zvlnil? Třeba je to objev? Kdo ví? Nebo ho donutit, aby přece jen zvolil přímku a vyjádřil se k její menší spolehlivosti, někdy spíš rovnou nespolehlivosti?

Jinou cestu, nikoli vzácnou, popsal roku 1830 anglický matematik Charles Babbage (1791–1871), nazývaný také „otcem computeru“, ve své knize o úpadku vědy v Anglii. Probral v ní typické podvody, jichž se vědci tehdy dopouštěli. Jednou z cest je, „vaření“, kdy autor prostě vypustí výsledky některých pozorování, které jsou příliš vzdálené od jakési očekávané střední hodnoty. Takže co s třetím bodem? Tam je situace nemilá, protože hodnoty máme právě jen tři: kterou tedy „uvařit“? Profesor Babbage napsal, že se to dělá, když je více experimentálních dat, a některá proto musejí zmizet, aby výsledek odpovídal předpokladu. Přání je otcem myšlenky.

Je tu ještě jedna možnost, kterou ale redakce vědeckých časopisů zrovna nemilují: přiznat pravdu a uvést ony tři osudové hodnoty.

Problém třetího bodu se ve skutečnosti netýká jen přímek, ale častěji i větších souborů dat, která vedou ke křivkám. Nejednou můžeme stát před dilematem, jež leží v základech vědecké etiky. Profesor Babbage napsal po pravdě, jak to někdy vypadalo, ač by tomu tak nemělo být. A to v jeho době nebyl takový tlak na zveřejňování výsledků jako dnes, kdy jde o granty, a tedy o peníze...